

Eviatar Zerubavel, *Generally Speaking: An Invitation to Concept-Driven Sociology*, Oxford University Press (Kindle Edition), 2021, 108 s.

Değerlendiren: Necmiye Durmuş

Rutgers Üniversitesi akademisyenlerinden Eviatar Zerubavel, sosyoloji alanındaki hatırı sayılır katkılarının yanında özellikle bilişsel sosyoloji içerisindeki konumu ve yaptığı ufuk açıcı değerlendirmelerle öne çıkmaktadır. Bilişsel sosyoloji, henüz Türkçe literatür kapsamında kendisine yer bulamasa da yıllar içerisinde teorik zemini üzerinde yapısının katlarını sağlamlıkla kurarak sosyoloji disiplini için başlı başına bir alt alan olmayı başarmıştır. Zerubavel'in, bireylerin bilişsel süreçlerini sosyolojik bir bakış açısıyla analiz ederek biliş ve sosyolojiyi bir araya getirme amacını taşıdığı çalışmaları hem teorik hem de metodolojik düzlemde yer alır. Bunlar arasında, yazarın bilişsel sosyoloji yazınına kazandırdığı çok sayıdaki eserinin (Zerubavel, 1979, 1981, 1985, 1991, 1997, 2003, 2006, 2011, 2015, 2018) yanında Oxford University Press tarafından yayımlanan ve metodolojik bir alan açan son çalışması *Generally Speaking: An Invitation to Concept-Driven Sociology* de yer almaktadır.

Yazar, araştırmalarda izlenen yöntem konusunda, alandaki araştırmacılar tarafından bilinen ve devam edegelen tartışmalara özetle değinmekte ve alanda geçen 45 yıllık birikimi neticesinde konsept-temelli sosyoloji (concept-driven sociology) adında yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Sosyolojik araştırmalarda iki tip yönelimin olduğunu belirten Zerubavel, bunları veri-temelli ve teori-temelli olarak ifade eder.

@ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi. necmiyedurmus@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-2663-3215>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0329
insan & toplum, 2022; 12(4): 235-239.
insanvetoplum.org

İlkinde, araştırmaya, toplanan verilerle başlanılıp araştırma sonucunda bir teorik perspektife yaslanılırken, diğerinde teoriyle araştırmaya başlanarak, o teori ışığında veriler toplanmaktadır. Yazar, teori ve yöntem arasındaki ayrımın çok abartıldığını ve hatta yanlış bir ayrım olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple de eser boyunca teorik-yöntemsel (theoretico-methodological) kavramını kullanarak bu iki yaklaşımın ayrılmazlığını vurgulamayı amaçlar.

Yazar, araştırma yöntemleri henüz sistematik bir şekilde ortaya konulmamış konsept-temelli sosyolojiyi pratize etmek için gerekli zihinsel süreçleri daha açık hâle getirme amacını sergilediği çalışmasında beş ana bölüme yer vermektedir. Başlıklarla aynı isimleri taşıyan bu zihinsel süreçler; odaklanma (focusing), genelleme (generalizing), örnekleme (examplimg) ve karşılaştırmadır (analogizing). Her bölüm, birbirini tematik olarak tamamlayıcı bir akışla izleyen konulardan oluşur. Yazar, her bölüm altında bir yandan diğer araştırmacıların konuyla ilgili çalışmalarına atıf yapıp gerektiği yerlerde de konuyu derinleştiren örnekler vermekte, diğer yandan da daha önce kaleme aldığı eserlerinde konuyla ilgili yerlere dokunan örnekleri sunmaktadır. Eserde ele alınan konularda genelden özele ya da önem sırasına göre bir düzen benimsenmemekte, yalnızca konuyu açıkça ortaya koyacak ana başlıklar tematik bütünlük içerisinde sıralanarak temel düşünceyle irtibatın kopması engellenmektedir. Burada ifade edilebilecek bir eleştiri, eserin bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde, son bölümde yer verilen son iki alt bölümün diğer bölümlerle bütünleşmemesi ve sanki sonradan eklenmiş gibi durmasıdır. Son iki alt bölüm olmadan kitabın bitirilmesi ya da o iki bölümün diğer bölümlere dâhil edilmesi, kitabın bütünlüğü açısından daha uygun olurdu.

Zerubavel'in konsept-temelli sosyolojisinin odak noktası; tek bir olay ya da küçük bir gruba odaklanarak bir çalışma yürütmek yerine kültürler arası, tarihler arası, alanlar arası ve seviyeler arası bir bakış açısıyla, ilgisiz gibi görünen durumların benzeştiği örüntüleri bulmaktır. Diğer bir deyişle, konsept-temelli araştırma, örüntüleri ortaya çıkartarak onları analiz etmeyi amaçlamakta ve bir sosyal örüntü analizini imlemektedir. Yazara göre, günümüzde pek çok sosyolog, genelleme yapma amacıyla dikkatinin çoğunu spesifik olana odaklama eğilimindedir. Bu eserde ifade edilenler ise Simmelyen bir mercekle, jenerik toplumsal kalıpları, belirli ampirik bağlamlardan zihinsel olarak süzebilecek teorik-metodolojik bir bilişsel yönelim aracılığıyla bu dengesizliği düzeltmeye doğru bir girişimdir. Merakını celbeden bir konsepti belirleyen araştırmacı, kendisini bilişsel olarak bu konsept çerçevesinde odaklayarak herhangi bir kültürel, tarihsel ya da durumsal çerçeveden soyutlanmalıdır. Bilgi sosyolojisinin epistemik yöneliminin aksi bir istikameti savunduğu düşünülen bu yaklaşımda, araştırmacı, eğer bakacağı yeri ya da görmeyi biliyorsa daha önce fark

edilmemiş birçok noktayı yakalayabilir, bu sebeple de dikkatinin “duyarlılaşması” gerekmektedir. Yazar, konsept-temelli sosyolojinin verileri olarak “örnekler” ve “örnekleme”i sunmaktadır. Bu yaklaşım, bu eseri dâhil diğer çalışma kurgularında da çok belirgin olarak görülmektedir. Yazarın örnekleme temeline, konsept-temelli sosyolojinin de metodolojik yaklaşımı olan kültürel, tarihsel ve durumsal bağlamlardan ayrışma vardır. Bir sosyal örüntü, görünüşte karşılaştırılmaz gibi duran çok farklı bağlamlar ve fenomenler içerisinde ele alınabilir, önemli olan o örüntü dâhilindeki biçimsel benzerlikleri analiz etmektir. Bu ise farklı nesnelere ve olaylar arasındaki farklılıkları vurgulamaya yönelik geleneksel karşılaştırmacı eğilimin tam tersidir. Dolayısıyla, bu yaklaşımın uygulanması; özel bir sosyalleşmeden geçmeyi, ortak noktalara bilinçli olarak odaklanabilmeyi ve farklılıkları ortadan kaldırmayı gerektirir.

Yazarın temel amacı, konusunu açık bir şekilde sunmak ve anlaşılmasını sağlamak olduğu için okurlarıyla kolay iletişim kurmayı benimsemiş ve o yönde bir dil kullanmıştır. Eserin dili bütünüyle akıcı ve anlaşılır bir biçimde kurgulanmıştır. Çok kompleks olmayan cümleler ve gerekli yerlerde örnekler verilerek sunulan argümanların daha berrak olması sağlanmıştır. Sosyoloji ya da bilişsel sosyoloji kavramlarına aşina bir okurun, eseri girift bulmayacağı düşünülebilir. Yazarın diğer eserleri de aynı şekilde rahat okunan ve kastedilenin net olarak anlaşıldığı çalışmalardır. Ayrıca, eserde, yeni ya da çok kullanılmayan bir kavramdan bahsediliyorsa gerekli açıklamalar yapılmaktadır. Yazarın kullandığı kaynaklar da argümanına destek sağlayan ve açıklanmasını kolaylaştıracak herhangi bir alandan olabilmektedir. Özellikle, verilen örnekler ve çoğunlukla da kendi eserlerindeki örneklere yapılan atıflar, konunun daha iyi anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Yazar, sadece atıf yapmakla da yetinmeyerek, konuları daha açıklanabilir kılabilecek bir örneği mutlaka okuyucularla paylaşır. Burada şu ifade edilmelidir ki, yazarın önceki kitaplarında da genellikle birbirini tekrar eden örnekler ya da benzer ifadeler yer almakta, bu da tüm eserlerini okuma imkânı bulan araştırmacılar için sürekli aynı şeylerden bahsediliyormuş hissi uyandırabilmektedir. Bu eserde de tekrar eden örneklerle karşılaşmaktadır. Ancak bu durum, okuyucuyu sıkmak yerine konunun sarıhlığı için bir imkân olarak görülebilir.

Özellikle son bölümde, kendisine yöneltilebilecek eleştirilere de yer veren yazar, bu eleştirilerde kabul ettiği ve etmediği hususlara değinir. Bu muhtemel eleştirilere cevaplarını, makul bir dille ve üslup olarak da herhangi bir sataşmaya ya da polemige girmeden açıklamayı tercih eder. Odaklanmayı, genellemeyi ve analogik örneklemeyi ana teorik-metodolojik taktikler olarak kullanırken, bazı büyük geleneksel epistemik “hayır”ları görmezden geldiğinin altını çizerek bazı şeyleri “ortadan kaldırmakla”,

“aşırı genelleme” ve “yanlış denklilikler” yapmak ile suçlanabileceğini belirtir. Her ne kadar bu tür suçlamalarla karşılaşacak olsa da yazar, bu taktiklerdeki ısrarcılığını bilinçli olarak sürdürmekte ve bu tür epistemik “günahları” metodolojik erdemler olarak görmektedir. Genellemeyi savunduğu bölümlerde, amacının, belirli durumların veya olayların kültürel veya tarihsel tekilliğini vurgulamak için tasarlanmış sosyal araştırma biçimlerini küçümsemek olmadığını ifade eder. Kendi çalışmalarında da bu tür araştırma biçimlerinden faydalandığını ve sundukları metodolojik faydaların da farkında olduğunu ifade eder. Burada özellikle altını çizmek istediği durum, genellemeyi baz alan bir araştırmacının illaki bu tür araştırmalarla kendini sınırlamak zorunda olmadığı, diğer bir ifadeyle jenerik olanı kuramlaştırmanın spesifik olanın incelenmesinin yerini almak zorunda olmadığıdır. Zira, yazar, konsept-temelli anlayışın temel araçlarından olan “odaklanma”nın, epistemik olarak dar bir bakış açısını beraberinde getirmesiyle bazı noktaların bağlam dışı kalma tehlikesini de arttıracığına vurgu yapar. Diğer yandan, genellemelerle düşünmek de bünyesinde aşırı bir genellemeye yol açma riskini taşımaktadır. Ayrıca, analogiler kurmak da yanlış mukayese ve denkliliklerle karşı karşıya kalmanın epistemik yanılığını imler. Bütün bu risklerin farkında olarak Zerubavel, kendi benimsediği araştırma şeklinin ona kazandırdıklarının da aynı ölçüde bilincindedir.

Yazar; durumlara, kültürlere ve tarihe bağımlı bir anlayışla, sosyolojik araştırmanın açıklayıcı potansiyelinin gereksiz yere sınırlandırıldığını ve yetersiz bir genelleme eğiliminin profesyonel olarak teşvik edildiğini öne sürer. Yazara göre, ancak farklı disiplinler alanları birbirinden ayıran ve dolayısıyla çapraz entelektüel düşünceleri engelleyen geleneksel, tamamen yapay sınırları kasıtlı olarak göz ardı ederek epistemik farkındalıklara ulaşma imkânı doğabilir. Dolayısıyla, kendisi de belirli genel, bağlam-ötesi toplumsal kalıpları belirginleştirebilmek amacıyla, incelediği herhangi bir topluluk, durum veya olayın ayırt edici özelliklerini bilerek göz ardı etmektedir. Aynı şekilde, dikkatini, incelenen topluluğun, durumun veya olayın yalnızca belirli yönleriyle kasıtlı olarak sınırlandırılarak diğer tüm yönlerini görmezden gelme kararını, “her şeyi” çalışmanın pratik imkânsızlığından ziyade bilinçli olarak “odaklanmış” kalma çabasına bağlar. Bilimsel ilginin, yalnızca tematik olarak önceden seçilmiş yönlerle sınırlanarak diğerlerinin kasıtlı olarak göz ardı edilmesi ve böylece, sosyal topluluklara, durumlara veya olaylara seçici bir şekilde yaklaşılması, konsept-temelli sosyolojik pratiğin, epistemik gözetimlerin sonucu olmaktan uzak, gerçekten tam bir bütünün parçası olduğunu örneklendirmektedir.

Yazarın alanında çok tecrübeli, özellikle bilişsel sosyoloji alanında önemli çalışmalar üreterek bu literatüre verimli katkılarda bulunmuş bir araştırmacı olduğu dikkate alındığında kendisinin de değindiği muhtemel eleştirilere ilaveten, üzerinde durulması

gereken bir husus, konsept-temelli sosyolojinin uygulanabilme imkânıdır. Her ne kadar Zerubavel, belirli bilişsel yetenekleri gerektiren konsept-temelli sosyolojinin bu yetenekleri geliştiren her araştırmacı tarafından uygulanabilirliğini iddia etse de bazı noktalar çok soyut durmaktadır. Rutgers Okulu'nun, geleneksel düşünme yollarının ötesine ulaşan analiz yöntemleriyle genel sosyal örüntüleri ortaya çıkarabilecek şekilde sosyalleştirilmiş bir “optik topluluk” olduğu belirtilmekte ve dolayısıyla bu yaklaşımın diğer araştırmacılar tarafından uygulanabilirliği net bir şekilde açıklanamamaktadır. Rutgers Okulu sosyologlarının, araştırma yaklaşımlarında kendileri için habitus hâline gelen analitik bir beceri ve esnek bir perspektif kazanma ihtimalleri kabul edilse bile yaklaşımın sadece zihinsel süreçlerinin betimlenmesi ve pratiğinin açıkça ortaya konulmaması konsept-temelli sosyoloji anlayışını diğer araştırmacılar için belirsizleştirmektedir.

Gerek kendisinin ortaya koyduğu muhtemel eleştiriler gerekse bu yazıda değinilen bazı noktalar haricinde, yazarın bu eserinde ve özellikle bilişsel sosyoloji alanındaki kitaplarında ve makalelerinde literatüre en önemli katkılarından biri, sosyolojik perspektifin önemini altını çizmesidir. Ayrıca, birey ve araştırmacı olarak çoğunlukla görünenlere odaklanıldığını, görünmeyenlerin ıskalandığını vurgulamaktadır. Zerubavel, bu alışkanlığı kırmayı hedefleyerek bütün çalışmalarını bu amaç etrafında kurgular. Dolayısıyla, konsept-temelli sosyoloji anlayışıyla yazar, dar bir alana sıkışan bakış açılarından uzaklaşılması ve araştırma perspektifinin genişletilmesi gayesindedir. Zerubavel'in; Simmel, Goffman, Becker ve Garfinkel'i çok çağrıştıran çalışmalarının ve bu eserinde ortaya koyduğu metodolojik yaklaşımın, sosyolojik çalışma alanını özellikle bu isimler üzerine konumlandırmış araştırmacılar için yeni bir açılım sağlayacağı iddia edilebilir.

Kaynakça | References

- Zerubavel, E. (1979). *Patterns of time in hospital life: A sociological perspective*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, E. (1981). *Hidden rhythms: Schedules and calendars in social life*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, E. (1985). *The seven-day circle: The history and meaning of the week*. Free Press.
- Zerubavel, E. (1991). *The fine line: Making distinctions in everyday life*. Free Press.
- Zerubavel, E. (1997). *Social mindscapes: An invitation to cognitive sociology*. Harvard University Press.
- Zerubavel, E. (2003). *Time maps: Collective memory and the social shape of the past*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, E. (2006). *The elephant in the room: Silence and denial in everyday life*. Oxford University Press.
- Zerubavel, E. (2011). *Ancestors and relatives: Genealogy, identity, and community*. Oxford University Press.
- Zerubavel, E. (2015). *Hidden in plain sight: The social structure of irrelevance*. Oxford University Press.
- Zerubavel, E. (2018). *Taken for granted: The remarkable power of the unremarkable*. Princeton University Press.